

УДК 94(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.19>

РЕЗУЛЬТАТИ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Чупрій Леонід,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної філософії та управління
факультету соціально-гуманітарних технологій та менеджменту
Державного податкового університету
ORCID ID: 0000-0001-7221-5703

У статті висвітлюються особливості земельної реформи, яка здійснювалася за часів Гетьманата П. Скоропадського. Підкреслюється, що одним із ключових у сфері економічної політики періоду Гетьманату було аграрне питання, оскільки земля для українського селянина завжди була символом економічної незалежності, гарантією матеріального добробуту. Зазначається, що політичний і соціальний контекст часів Української держави був дуже складним, що ускладнювало впровадження земельної реформи та зумовлювало різні точки зору серед українських діячів і інтелігенції. Указується, що на формування поглядів П. Скоропадського щодо ключових принципів земельної реформи вплинуло декілька ключових чинників, зокрема те, що гетьман був прихильником столипінської реформи й активно підтримував ідеї фермерського господарювання, оскільки, на його думку, приватні господарства можуть бути досить високопродуктивними. Український гетьман також спирався на програмну платформу Української народної громади (УНГ) та на позицію Української демократично-хліборобської партії. Також підкреслюється, що гетьман повинен був урахувати умови, встановлені німецьким командуванням. Німці бачили розв'язання земельного питання у відновленні приватної власності та оплаті селянами вартості землі, яку вони отримали. Вони також уважали за раціональне зберегти більші земельні господарства для підтримання продуктивності сільськогосподарського сектору. Зазначається, що вже від самого початку ця реформа стикалася з багатьма протиріччями та відмінними поглядами ключових гравців, таких як Союз земельних власників, Протофіс, німецьке командування, українські політичні партії та селянський спротив. Підкреслюється, що всі ці групи мали різні інтереси та вектори розвитку, що створювало конфліктну атмосферу та ускладнювало гармонізацію їхніх поглядів. Зазначається, що, незважаючи на багатообіцяючий початок, земельна реформа так і не була успішно реалізована в період Української держави. Указується, що земельна реформа була одним із чинників, який призвів до падіння гетьманської влади.

Ключові слова: П. Скоропадський, Гетьманат, земельна реформа, Міністерство земельних справ, В. Колокольцев, Державний земельний банк.

Chupriy Leonid. Results of the land reform during the times of the Hetmanat of P. Skoropadsky

The article highlights the peculiarities of the land reform, which was carried out during the time of Hetmanat P. Skoropadskyi. It is emphasized that one of the key issues in the field of economic policy of the Hetmanate period was the agrarian issue, since land for the Ukrainian peasant has always been a symbol of economic independence, a guarantee of material well-being. It is noted that the political and social context of the times of the Ukrainian State was very complex, which complicated the implementation of land reform and led to different points of view among Ukrainian figures and intelligentsia. It is indicated that the formation of P. Skoropadskyi's views on the key principles of land reform was influenced by several key factors, in particular, the fact that the hetman was a supporter of the Stolypin reform and actively supported the ideas of farming, since, in his opinion, private farms can be quite productive. The Ukrainian hetman also relied on the program platform of the Ukrainian People's Community (UNH) and the position of the Ukrainian Democratic-Bread Party. It is also emphasized that the hetman had to take into account the conditions set by the German command. The Germans saw a solution to the land issue in the restoration of private property and payment by the peasants of the land they received. They also considered it rational to preserve larger landholdings to maintain the productivity of the agricultural sector. It is noted that from the very beginning, this reform faced many contradictions and different views of key players, such as the Union of Landowners, Protofis, the German command, Ukrainian political parties and the peasant resistance. It is emphasized that all these groups had different interests and vectors of development, which created a conflict atmosphere and made it difficult to harmonize their views. It is noted that despite the promising beginning, the land reform was not successfully implemented during the period of the Ukrainian state. It is indicated that the land reform was one of the factors that led to the fall of the hetman's power.

Key words: P. Skoropadskyi, Hetmanate, land reform, Ministry of Land Affairs, V. Kolokoltsev, State Land Bank.

Одним із ключових у сфері економічної політики було аграрне питання, оскільки земля для українського селянина завжди була символом економічної незалежності, гарантією матеріального та духовного

добробуту. Українцям притаманний так званий антеїзм – віра в те, що рідна земля примножує їхні сили. Земля завжди була для Української держави одним із ключових національних інтересів, питанням національної безпеки [1, с. 49]. Отже, правильне вирішення земельного питання могло значно підвищити рівень підтримки уряду серед широких верств населення. Як ми знаємо, саме невирішеність земельного питання завжди призводило до посилення напруги серед населення, а іноді й до бунтів та революцій. Ті ж більшовики та інші ліві досить уміло спекулювали на цьому питанні й обіцяли селянам безкоштовну землю.

Реформу земельних відносин гетьман П. Скоропадський визначав як «корінне питання нашої політики». За його ж спогадами, ця політика була досить невдалою, що було однією з причин падіння гетьманського режиму. Хоча вже пізніше, аналізуючи причини власних невдач, гетьман висловився із цього приводу більш емоційно: «це прокляте земельне питання» [2, с. 202].

На формування поглядів П. Скоропадського щодо ключових принципів земельної реформи вплинуло декілька ключових чинників. Так, гетьман був прихильником столипінської реформи й активно підтримував ідеї фермерського господарювання, оскільки, на його думку, приватні господарства можуть бути досить високопродуктивними,

Український гетьман також спирався на програмну платформу Української народної громади (УНГ), яку він очолював. Саме у цьому документі було відображено консервативну точку зору щодо вирішення земельного питання. Так, основні положення програми УНГ, такі як право на приватну власність, купівля-продаж землі та перерозподіл земель від великих власників до селян, були включені до Грамоти гетьмана від 29 квітня.

Третім важливим чинником була позиція Української демократично-хліборобської партії, яка підтримувала ліквідацію великого землеволодіння та передачу землі селянам за оплату. Саме це сприяло би підвищенню рівня підтримки гетьманських реформ серед селянства.

Окрім цього, гетьман повинен був ураховувати умови, встановлені німецьким командуванням. Німці бачили розв'язання земельного питання у відновленні приватної власності та оплаті селянами вартості землі, яку вони отримали. Вони також уважали за раціональне зберегти більші земельні господарства для підтримання продуктивності сільськогосподарського сектору.

Ключовим міністерством, яке повинно було реалізувати земельну реформу, стало Міністерство земельних справ. Гетьман запропонував на цю посаду керівника Союзу хліборобів А. Зноско-Боровського, проте пізніше з'ясувалося, що його позиція щодо аграрної реформи суттєво відрізнялася від гетьманської концепції, і ця кандидатура була відхилена. Пізніше за пропозицією голови Ради Міністрів Ф. Лизогуба на цю посаду обрали В. Колокольцева – досвідченого агронома та діяча Харківської земської установи. Віктор Колокольцев був офіційно призначений міністром земельних справ 10 травня 1918 р. Проте його кандидатуру не сприйняли представники Української есерівської партії, які переважали в апараті вищезгаданого міністерства. Виник конфлікт між керівником та працівниками міністерства, і останні навіть вийшли на страйк. Проте Рада Міністрів підтримала керівництво Міністерства земельних справ, і всі страйкуючі були звільнені без видатків допомоги. Тож робота Міністерства земельних справ на початку своєї діяльності була дещо загальмована, проте це не заважало розпочати розроблення проекту земельної реформи, для чого Міністерство земельних справ створило урядову комісію, куди входили представники різних відомств, учені-аграрії та представники політичних партій. Координував діяльність цієї комісії заступник міністра Василь Брунст. Водночас велось розроблення цілої низки законодавчих актів, які в сукупності мали створити правову основу для глибоких змін у земельних відносинах [2, с. 150].

Готуючи земельну реформу, Рада Міністрів повинна була також виконувати свої зобов'язання перед союзниками щодо постачання продовольства. Важливо було негайно відреагувати на наказ фельдмаршала Г. Ейхгорна, виданий ще 6 квітня, який передбачав, що урожай із посіяних ділянок належатиме тому, хто здійснив посів зернових культур. Спеціальна комісія розробила законопроект про права на врожай 1918 р. Цей законопроект був внесений на розгляд уряду наприкінці травня та викликав активні обговорення. Земельні власники особливо гостро реагували на цей проект закону.

Так, з'їзд хліборобів-власників вимагав від гетьманського уряду, щоб жоден із законопроектів, пов'язаних із землеволодінням і землекористуванням, не розглядався без їхньої активної участі. У цьому контексті наказ Г. Ейхгорна вони розглядали як застережений відносно земель, які були засіяні на підставі постанов земельних комітетів. Вони вимагали відкласти публікацію закону на кілька днів, щоб забезпечити врахування їхніх поправок.

Тим не менше уряд відхилив ці вимоги, і закон був затверджений гетьманом 27 травня 1918 р. Цей закон отримав назву «Про право на врожай 1918 року на території Української Держави» [3]. Згідно з його

положеннями, врожай озимини, посіяної восени 1917 р., належав землевласникам, а врожай яровини, посіяної навесні 1918 року, – тим, хто його посіяв, що відповідало вимогам наказу Г. Ейхгорна. Однак власникам земель були встановлені жорсткі вимоги: вони повинні були відшкодувати всі господарські витрати, зроблені після жнив 1918 р., та сплатити всі державні, земські податки та інші платежі.

Досить важливим був також розгляд важливого для земельної реформи Тимчасового закону про порядок набування і відчуження земель на території Української Держави [4]. Цей закон надавав кожному власникові земель право на їх продаж, і Державний земельний банк мав можливість купувати їх без обмежень. Згідно з нормами закону, кожна фізична і юридична особа могла придбати не більше 25 десятин землі, якщо ця норма перевищувалася, то залишок землі передавався безоплатно на користь казни. Хоча могли бути й винятки, зокрема для громадських, промислових і культурних цілей. Контроль за процедурою купівлі-продажу землі здійснювався губернськими та повітовими земельними комісіями. Законопроект після обговорень був затверджений 14 червня 1918 р. під назвою «Про право продажу та купівлі землі поза міськими населеними пунктами» [5].

Проте цей закон виявився неефективним, оскільки на той момент ще не були розроблені механізми для його впровадження. Прийняття закону від 14 червня щодо права на врожай показало необхідність уведення цілої низки супутніх правових актів та створення розгалуженої управлінської структури, яка забезпечила б реалізацію земельної реформи на всіх рівнях. 24 червня Міністерство земельних справ внесло законопроект до Ради Міністрів щодо утворення губернських і повітових земельно-ліквідаційних комісій. Проте цей проект був визнаний недостатньо розробленим і направлений на доопрацювання. У кінцевому варіанті він був прийнятий урядом 6 липня.

Фактично цей акт надавав поміщикам правову підставу для відшкодування збитків, завданих селянами. Установлювався піврічний термін задоволення вимог землевласників, і, що важливо, дозволялися приблизні підрахунки їхніх втрат. Ця норма закону фактично унеможливила проведення операцій із продажу землі поміщиків у 1918 р.

Одночасно із цим розроблялися положення про губернські та повітові земельні комісії. 15 липня був затверджений закон «Про утворення земельних комісій та відновлення чинності «Положення про землеустрій (1912 р.)» [6]. Голову губернської земельної комісії затверджував міністр земельних справ, а також до кожної комісії міністерство делегувало двох своїх представників. Керівника повітової комісії також затверджував міністр. У цей період були також розроблені положення щодо землеустрою, селянського землеволодіння та землекористування.

Проте ситуація у земельній галузі не покращувалася, і, усвідомлюючи критичний характер ситуації в аграрному секторі, Рада Міністрів прийняла надзвичайні заходи. У середині липня був прийнятий закон «Про передачу хліба врожаю 1918 року в розпорядження держави», який передбачав передачу врожаю державі за винятком продуктів харчування та господарських потреб, які визначало Міністерство продовольства. Для тих, хто відмовлявся передавати врожай державі, передбачалася реквізиція зернових із 30% знижкою у ціні [6].

Питання встановлення фіксованих цін на хліб також було дуже складним. Ця тема викликала гостру дискусію серед міністерств та в самому уряді. Зрештою було прийняте рішення про введення хлібної монополії, згідно з якою Міністерство продовольства мало право реквізиції хліба. Із 1 серпня по 1 грудня були встановлені фіксовані ціни на зерно та продукти хлібопекарень із подальшим зниженням цін на 25%. Такі заходи були абсолютно неринковими і спричинили протест деяких міністрів. Наприклад, І. Кістяковський та Б. Бутенко виступили проти цих заходів, і вдалося вилучити положення про хлібну повинність із законопроекту [7].

П. Скоропадський відзначав, що закон про хлібну монополію був прийнятий під тиском німецьких представників в Україні. Він убачав це як одну з основних помилок німців, які намагалися за будь-яку ціну отримати 60 мільйонів пудів хліба. Урешті-решт, німці не змогли отримати більше хліба, але це спричинило значне невдоволення серед українського селянства та поміщицького класу. З іншого боку, це також свідчило про повну залежність гетьманського уряду від вищого німецького командування [2, с. 290].

З абстрагуванням від утілення законів у життя діяльність урядової комісії під керівництвом міністра В. Колокольцева можна вважати досить активною і продуктивною. Міністерство активно працювало над поданням законопроектів, які поступово заповнювали правові прогалини для майбутньої земельної реформи. Наприклад, у серпні були внесені законопроекти, які регулювали відносини між власниками та орендарями замських сільськогосподарських об'єктів, а також установлювали принципи укладення договорів оренди таких об'єктів у разі їх продажу Державному земельному банку.

Проте аналіз ситуації в аграрній сфері Української держави вказує на те, що окремі законодавчі ініціативи значущого впливу на зміну земельних відносин не справили. Концепція пріоритету приватної

власності, яку гетьман оголосив, суттєво зміцнила своє положення у сфері земельних відносин і сприяла відновленню поміщицької власності. Навіть деякі законопроекти мали антиселянський характер і сприяли цим процесам. Зокрема, земельно-ліквідаційні комісії, задумані як арбітражні органи для вирішення конфліктів між землевласниками та селянами, фактично перетворилися на інструмент місцевих старост, губернських і повітових представників поміщицтва для прихованих репресивних дій проти селян.

У травні та червні ця антиселянська практика почала набирати обертів та стимулювала масовий спротив селянства. Це призвело до широкого партизанського руху і повстань, спрямованих не лише проти поміщиків і німецько-австрійських окупантів, а й проти державної влади, яку представляв гетьман.

Гетьман та його уряд, які прийшли до влади після державного перевороту, обіцяючи припинити анархію та встановити порядок і спокій, зіткнулися з великими труднощами в урегулюванні ситуації у країні. Вони не змогли припинити вакханалію поміщиків або загальний селянський спротив навіть за підтримки німецьких і австрійських військ, які фактично пригнічували народний рух. Саме присутність цих іноземних військ стала додатковим чинником для селянського спротиву.

У липні гетьманський уряд був змушений прийняти закон «Про тимчасові заходи боротьби з дезорганізацією сільського господарства» [8]. Цей закон був спробою обмежити каральні заходи, які місцева адміністрація застосовувала проти селянства. За порушення цього закону, накладені губернськими земельними комісіями, можливо було передбачити максимум штрафу в 50 крб або шість місяців ув'язнення. Навмисне пошкодження посівів або зерна не могло каратися більше ніж одним роком тюрми або роком примусових робіт. Це свідчило про спробу уряду обмежити каральні заходи, які спрямовувалися проти селянства з боку губернських старост та земельних комісій [8].

Аналізуючи ситуацію у земельній галузі, Петро Скоропадський, гетьман Української держави, був самокритичним у своїх оцінках. Він визнавав, що поміщики намагалися отримати відшкодування не лише за завдані їм реальні збитки, а й завищували суми відшкодувань. Він також визнавав, що це створювало напруженість та конфлікти в суспільстві. Проте гетьман не дійшов визнання, що сам уряд був співвинуватий у створенні правової бази для цих неконтрольованих відшкодувань і відіграв свою роль у підриві державного ладу [2, с. 183].

Недостатньо ефективною була й діяльність Державного земельного банку, який мав велике значення у контексті реалізації земельної реформи в Українській державі. Однак його створення та функціонування були відзначені деякими несприятливими обставинами та обмеженнями. Обговорення статуту банку в Раді Міністрів розпочалося лише 26 липня та тривало досить довго. Це стосувалося різних питань, включаючи склад спостережної ради банку. Згідно з рішенням, поміщицькі сили отримали значну перевагу у спостережній раді, що було не вигідним для інтересів інших груп, зокрема Міністерства земельних справ.

Опублікований статут був затверджений 23 серпня та оприлюднений у «Державному віснику» 14 вересня. Для розпочатку роботи банку виділили досить скромну суму – 50 млн крб, яка була недостатньою для таких важливих завдань. Потрібно також зазначити, що банк успадкував боргові зобов'язання від київських відділень всеросійських Дворянського і Селянського поземельного банків, що створило додаткові фінансові труднощі.

Головним завданням банку було сприяти утворенню дрібних господарств та підвищенню сільського господарства. Головою спостережної ради банку був М. Антонов, а керуючим банком – Р. Будберг. Із цими обставинами та важливістю завдань боротьби за успішну земельну реформу банк реалізував свою політику в аграрній сфері у складних умовах та з обмеженими ресурсами.

Аналізуючи ставлення діючих на той час українських політичних сил, слід зазначити, що більшість із них критикувала земельну реформу П. Скоропадського. Так, соціалісти, які підтримували вільний розподіл земель між селянами, звичайно, були незадоволені діями уряду Скоропадського, який скоріше підтримував поміщиків. Українська ліберальна інтелігенція та громадські діячі також виявляли занепокоєння стосовно того, яким чином гетьман та уряд реалізують земельну реформу. С. Чикаленко, відомий фахівець у галузі аграрних питань, висловив своє бачення у статті для газети «Нова Рада». Він підтримав законодавчі обмеження на земельне володіння, які унеможливили появу нових великих латифундистів [9].

Однак Чикаленко також висловив тривогу щодо того, що уряд не вживає заходів для швидкого розпродажу існуючих великих земельних маєтків на користь хліборобів. Він уважав, що однією з причин цього є опір «впливових осіб». Чикаленко рекомендував збільшити норму земельного володіння, але встановити високий податок на надлишкову землю, сприяючи, таким чином, продажу земель [9].

Зауважимо, що в той час гетьман П. Скоропадський, схоже, недооцінював вплив Союзу земельних власників і Протофісу на уряд. Він уважав їх не настільки впливовими, як вони намагалися себе

представляти. Однак ці групи дійсно виконували важливу роль у формуванні громадської думки і впливали на обговорення та реалізацію земельної реформи, хоча, можливо, не на тому рівні, яким вони себе уявляли. У цілому ці обговорення та різні погляди на земельну реформу в Українській державі показують складність і суперечливість політичної ситуації у цей період.

Так, відсутність прогресу у земельній реформі турбувала навіть прихильників консервативних ідей. Зокрема, Володимир Шемет як один із лідерів Української демократично-хліборобської партії активно виступав за передачу великих земельних маєтків у власність українських селян. Він уважав, що це підсилить соціальну базу гетьманського уряду та зробить її більш стійкою. Підтримка таких ідей інтелігенцією та політичними силами, що підтримували земельну реформу, була важливою для її впровадження.

Гетьман П. Скоропадський був готовий підтримати ідеї земельної реформи і включив В. Шемета до складу урядової комісії для розроблення проєкту реформи. Однак, ця реформа так і не була реалізована в часи Гетьманату П. Скоропадського через різні політичні й соціальні обставини.

При цьому німецьке командування також мало свої інтереси у земельних питаннях, включаючи вивіз продовольства та сировини. Це створювало додаткову напругу та обмеження у реалізації реформи. Так, німецький професор Гетша в *Neue Freie Presse* зазначив, що гетьманський уряд так і не зміг упровадити аграрну реформу. Аграрна реформа, яка передбачала перерозподіл землі та зниження земельних володінь великих поміщиків, була одним із ключових питань того періоду і була важливою для багатьох українських громадян та політичних сил [10].

Той факт, що гетьманському уряду так і не вдалося впровадити цю реформу, створив підстави для опозиції та невдоволення серед тих, хто очікував позитивних змін у сільському господарстві та земельних відносинах. Опозиція до гетьманського режиму була значущою, і аграрна реформа стала однією з глибоких основ для цього невдоволення.

Проте гетьман П. Скоропадський до останнього вірив у її реалізацію, зокрема коли імператор Вільгельм висловив жаль, що в Росії не вдалося провести аграрну реформу, то гетьман поінформував його про хід земельної реформи в Україні, яка, на його думку, була досить прогресивною. Це свідчило про спробу гетьмана виглядати провідником реформ в Україні, незважаючи на реальні труднощі та опозицію, з якою він стикався [2, с. 276].

З іншого боку, В. Колокольцев, головний промотор реформи, був більш обачливим щодо її перспектив. Він розумів, що примусове відібрання землі у великих поміщиків є дуже складним завданням, і сумнівався в можливості швидкого завершення реформи. Такі погляди відображали реальні виклики, з якими стикалася земельна реформа, а саме опозицію і недостатні ресурси для її успішного завершення [11].

Після відставки В. Колокольцева з посади земельна реформа в Україні так і залишилася незавершеною. Ліві політики та преса звинувачували Колокольцева у стримуванні реформи та намаганні захистити права великих земельних власників на шкоду селянам. Проте, здається, ці обвинувачення не були повністю обґрунтованими.

Колокольцев був фахівцем у справах земельної реформи, і він послідовно відстоював основні принципи цієї реформи. Його комісія зробила низку значних кроків у напрямі підготовки реформи, зокрема було підготовлено низку важливих законодавчих актів. Проте на певному етапі український політик, можливо, зневірився у здатності гетьмана та уряду подолати опір великих земельних власників і завершити реформу. Ця нездатність подолати опір великих землевласників і стала причиною його відставки.

П. Скоропадський визнавав внесок В. Колокольцева у підготовку земельної реформи значним, він уважав його справжнім автором проєкту земельної реформи, а не його наступника Леонтовича, який презентував дану реформу на засіданні уряду.

Восени 1918 р. стало очевидним, що великі землевласники не бажають віддавати свою землю за умов вільного продажу. Замість цього вони все частіше використовували оренду як спосіб здачі землі в користування. Така ситуація була особливо помітною під час урядової кризи в жовтні того ж року.

Великі власники, які все ще контролювали значну частину сільських земель, виявили рішучість залишити цю землю у своїй власності і продовжували використовувати різні способи, щоб зберегти її. Одним із таких способів було використання форми продажу, яка включала закладні угоди. Це означало, що земельна власність фактично лишалася в руках великих власників, але була приховано передана іншим особам через формальні угоди.

Щоб активізувати земельну реформу, гетьман Павло Скоропадський розпорядився сформувати нову комісію для обговорення цих питань під його безпосереднім керівництвом. 11 листопада новий міністр земельних справ Володимир Леонтович вніс на розгляд уряду проєкт Положення про особливу нараду з питань земельної реформи [12]. Склад цієї комісії був досить різноманітним і включав представників

гетьмана, уряду, різних міністерств і відомств, громадських об'єднань, учених та практикуючих аграріїв. До комісії також входило близько 50 учених. Склад комісії систематично оновлювався.

На засіданні Ради Міністрів регулярно обговорювалося формування особливої земельної наради. Після проголошення гетьманської федеративної грамоти частина учасників попередньої урядової комісії, включаючи Володимира Шемета, вийшла зі складу комісії, стверджуючи, що здійснення реформи можливе лише в незалежній Україні. На засіданні уряду 18 листопада один із членів попередньої комісії, заступник міністра земельних справ Василь Брунст, запропонував розглянути результати роботи комісії. Проте ця пропозиція була відхилена через гетьманську вимогу створити велику особливу раду з питань земельної реформи.

Перше засідання цієї нової комісії було призначене на 23 листопада 2018 р. [13]. Однак низка обставин, включаючи невизначеність внутрішньополітичної ситуації та міжнародного становища України, не сприяла успішному початку її роботи. Формування складу комісії ще не було завершено, представники різних українських організацій виходили з неї, а представники поміщиків саботували роботу комісії.

Ситуація ставала ще більш складною також через те, що гетьману не вдалося приділити належну увагу роботі цієї комісії і її засідання часто перетворювалися на неконтрольовані дискусії. У результаті П. Скоропадський наказав міністрові земельних справ В. Леонтовичу підготувати пакет законопроектів щодо земельної реформи для розгляду урядом. Фактично ці законопроекти були базовими документами, розробленими попередньою комісією В. Колокольцева.

Проте, незважаючи на багатообіцяючий початок, земельна реформа так і не була успішно реалізована в період Української держави. Головними причинами цього був активний спротив різного роду політичних сил, зокрема лівого соціалістичного спрямування та різноманітних об'єднань, таких як Союз земельних власників, Протофіс, які всіма можливими засобами гальмували реалізацію реформи. Не підтримало реформу й німецьке командування, яке було зацікавлене тільки в безперервному і стабільному надходженні продовольства з України. Селянство, обдурене лівими ідеями, також не прагнуло віддати свої тяжко зароблені кошти, щоб викупувати землю у поміщиків [14, с. 158].

Також і сам уряд Української держави був недостатньо підготовлений для реалізації земельної реформи. Однією з основних проблем була відсутність необхідних фінансових ресурсів для реалізації реформи, а також недостатній технологічний потенціал. Створений спеціально Земельний банк не зміг виконати свої завдання повноцінно. Однією з причин була відсутність чітких законодавчих підстав, включаючи визначення твердих цін на землю. Також банк мав недостатні валютні резерви для забезпечення фінансування реформи. Слід згадати, що Земельний банк не здійснював активних операцій не лише щодо земель, що належали поміщикам, а й щодо свого власного земельного фонду, а йому належало 142 тис. десятин [13, с. 159].

Підсумовуючи результати впровадження земельної реформи П. Скоропадського, варто зауважити, що вже від самого початку ця реформа стикалася з багатьма протиріччями та відмінними поглядами ключових гравців, таких як Союз земельних власників, Протофіс, німецьке командування, українські політичні партії та селянський спротив. Усі ці групи мали різні інтереси та вектори розвитку, що створювало конфліктну атмосферу та ускладнювало гармонізацію їхніх поглядів. Цей конфлікт інтересів було неможливо вирішити до кінця Гетьманату, що спричинило падіння цієї влади. Загалом політичний і соціальний контекст часів Української держави був дуже складним, що ускладнювало впровадження земельної реформи і зумовлювало різні точки зору серед українських діячів та інтелігенції.

Література:

1. Гай-Нижник П.П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2014. Вип. 84(№ 5). С. 48–53.
2. Павло Скоропадський: Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). Київ : Київ – Філадельфія, 1995. 493 с.
3. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 22–24.
4. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 13.
5. Державний вісник. 1918. 16 червня. С. 1.
6. Державний вісник. 1918. 19 липня. С. 1.
7. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 140–142 зв.
8. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 84.
9. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). Київ : Темпора, 2011. 480 с.
10. Українське слово. 1918. 16 серпня.
11. Нова Рада. 1918. 6 вересня.
12. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 38 зв.
13. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 53.
14. Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. Київ, 2011. 336 с.